

307

Győr

GYŐR

VÁROSFÖLDRAJZI TANULMÁNY

Irta

Hammer Gyula

GYŐR SZAB. KIR. VÁROS KIADÁSA

Győr, 1936.

SZÉCHENYI KÖNYVNYOMDA NYOMÁSA

A győri megyei könyvtár digitalizált dokumentuma

Révfa is tovább népesül a békés idők alatt. 1473-ban új községet említenek az oklevelek, Felsőfalut.⁷⁸ Ennek 1518-ban 20 portáját említi az adóösszeírás, lakóinak száma tehát 2—3000 lehetett.⁷⁹

Sziget e kor első idejében még lakatlan, de későbbi időkben lassan benépesül.

Új telepek is voltak. *Szt. Benedek falu* a mai belvárosi temető és *Wennes Jenő-út* között állt. Keletkezési ideje ismeretlen előttünk, de a XV. században már külön községi szervezete van. 1509 és 1518-ban 28 portája van, ugyanekkor temploma is áll. Ennek maradványaiból egy-két darabot megtaláltak.⁸⁰ A falu házai két utcát alkottak.⁸¹

Királyföldre és *Szt. Adalbert földje* között is új falu keletkezett: *Kertesszer*. 1494-ben önálló szervezete van.⁸² 1518-ban a püspök földesurasága alatt áll akkori 15 portája.⁸³

Újváros területe a korszak elején még lakatlan, első telepeseiről csak 1519-ben tudunk, de ekkor már a *Szent Katalin* templom és kórház is állt itt,⁸⁴ ami azt mutatja, hogy már előbb, valószínűleg *Mátyás* alatt telepedtek ki a lakosok.

Szabadhegy és *Megyer* e korban is lakott, az *Árpádkorban* üzött szőlőművelés tovább tart itt.⁸⁵

A Belvárosban feltűnő változás volt, hogy a mai *Megyeház* helyén új templom épül, ez volt akkoriban a plébánia templom.

Az élet. Az új falvak mutatják legjobban, hogy emelkedett a lakosság száma. Foglalkozási ágak közül első helyen áll az állattenyésztés, ezt követi sorban a földművelés, halászat. Bonfini leírásából tudjuk, hogy Győr tipikus földművelő és állattenyésztő város.⁸⁶ Ez az adat a külvárosokra, azaz az akkori falvakra vonatkozhat. A XIII. és XIV. század folyamán történt meg a magyarság bekapcsolódása a földművelésbe. De az első helyen még mindig az állattenyésztés áll. A magyar marhatenyésztés ekkor világhírű. A keresletnek megfelelően óriási csordákat legeltettek a Győr körüli legelőkön. Ez volt a külkereske-

78 Csánki i. m. III. 540. o.

79 Valló i. m. 34—35. old.

80 Lovass E. kézirati munkája.

81 Csánki i. m. III. 540—541. old.

82 u. o. 550. old.

83 Valló i. m. 37. old.

84 Villányi Sz.: Győr helyrajza stb. 22—28. old.

85 Csánki i. m. III. 551. old.

86 Villányi idézete „Győr helyrajza” stb. c. művében. 17. old.

tatja¹⁰² — a Káptalan dombot külön fal övezte. Egy későbbi — 1597-ből való ábrán azonban a fellegvár falai nem szerepelnek.¹⁰³ Az ábrán szépen látjuk a Széchenyi-tér helyén a vár főterét, amelytől keletre, már közel a várfalhoz, látjuk a Szent István plébánia templomot. Szigetben téglarakásokat, galambduchoz hasonló építményeket mutat¹⁰⁴ a metszet, ezek mutatják, hogy a várfalak építéséhez szükséges téglát itt készült.

Újváros területén a látkép szerint az előváros (borgs) területét nyugatról palánk határol. Révfallu és Pataháza (Riwallu és Potháza a kép szerint) egy-egy sor utcájú faluja körben palánkkal vannak kerítve. A falvak mögött északra művelt szántóföldeket enged sejtetni a rajz.

A várból Újvárosba és a vár délnyugati sarkán kívül, a mai Hosszúhíd táján szintén Újvárosba cölöphíd vezet, ugyanilyen híd vezet a Rábcán is Szigetbe. Pataháza pedig a kép szerint hajóhíd vezet a vár mellől, a várárkon kívülről.

Nádorváros területén semmiféle telepnyomokat nem tüntet fel egyik ábrázolás sem.¹⁰⁵

A városias jelleget kiemelő tényezők fejlődnek e korban. A püspökvár és a Székesegyház az 1579-i ostrom alatt leég, később ismét felépítik olasz renaissance stílusban (1539-1645). Áll a Szent István plébániatemplom is, de a Szent Erzsébet templom a mai Stádel-gyár helyén már romokban hever. A kor második felében megépül a jezsuiták kéttornyú, gyönyörű barokk stílusú temploma és mellette a rend székháza (ma mindkettő a bencéseké). Újvárosban 1638-ban katolikus templom épül, a mai zsinagóga helyén. Szigetben a XVII. században magyar és német kórház állott.¹⁰⁶

E korban alakulnak ki a Belváros várfalon belüli részének utcái a mai irányukban. 1556-ban nagy tűzvész pusztít, ez teszi lehetővé az utcák újrendezését és téglaházak építését. A mai Belváros és

¹⁰² Zenoni Domenichino velencei festő és rézmetsző rajza. Ismertetését lásd: Pfannl Jenő: Régi ábrák és képek Győr várról. Győri Szemle, I. évf. 222—23 old.

¹⁰³ Hufnágel György ábrája, u. o. 224—25. old.

¹⁰⁴ Téglaszáritókat.

¹⁰⁵ Pfannl Jenő egész sereg XVI. és XVII. századbéli ábrát említ és ismertet cikkében, ezek közül néhány legfontosabbat magam is láttam a győri városi levéltárban, a Szt. Benedekrendiek győri múzeumában és egyes magángyűjtőknél. Sajnos, azonban ezek inkább az akkori haditechnikáról adnak felvilágosítást, mint a város minket érdeklő képeiről.

¹⁰⁶ Valló i. m. 39. old.

Káptalan domb igen sok háza ekkor épült (XVII. század második fele) és a város e része máig is megmaradt kedves, barokk képe e korból való. Mai szemmel nézve azonban még mindig sok hiánya van a városiasságnak. 1664-ben I. Lipót hadi mérnököt küld ki Győr megvizsgálására. Ennek jelentése elmondja, hogy Győr utcái annyira sárosak, hogy eső idején szinte lehetetlen rajtuk átjutni. Szükséges lenne szerinte az utcák kikövezése, de ez roppant költséget jelentene, ezért ő 4-6 láb vastag ledöngölt homoktakarót ajánl.¹⁰⁷

Bél Mátyás a XVII. század végén sokat járt Győrben, ő írja, hogy Győrben szokatlanul szép, szabályos utcák vannak. Azonban ő is megütközik az utcák sáros voltán. A házakat is alacsonynak mondja, de ennek stratégiai oka volt — nem volt szabad magasabb házakat építeni mint a várfal, nehogy a támadó ellenségnek célpontul szolgáljon. Egészségügyi szempontból is kedvezőtlenül nyilatkozik a városról, mert mély fekvésű, a házak összezsúfoltak, nem szellősek. Mindössze három jó ivóvízű kút van a városban. Az ivóvizet a Dunából veszik, előbb azonban különféle módon próbálják élvezhetővé tenni. Érdekes, amit Bél Mátyás a mai Nádorváros északi területeiről mond. Itt szerinte villák állnak, de ezek nem szórakozásra, hanem zöldség- és gyümölcsstermelésre valók. Itt tartják a győriek háziállataikat, itt termesztik jó almáikat. Megjegyzi még, hogy ezek csak ideiglenes telepek, mert ha ellenség mutatkozik, mindent felégetnek, nehogy az ellenségnek búvóhelyet adjon. Itt van a vásártér és a temető is, amelyben vallás és nemzetiségi tekintet nélkül temetnek (a mai „Régi temető“).

Újvárosnak Bél leírása szerint négy hosszú utcája van, ezek külső végén, a karókerítésen túl van temetőjük (a mai Ötemető-tér). Ha ennek helyét ma megnézzük a térképen, elcsodálkozunk, hogy milyen hosszú, elnyúló telep volt már akkor Újváros, mert az Ötemető-tér a mai Rábahidtól vagy 1200-1300 méterre van és ekkor itt állt valahol a falu végét jelentő fapalánk. Újvárosnak ekkor még egyáltalán nincs városias képe, olyan, mint a déli területeken elpusztult falvak voltak pusztulásuk előtt. Bél Mátyás írja,¹⁰⁸ hogy csak hitvány, könnyen lerontható épületeket építettek itt, hogy támadás esetén ne adjon az ellenségnek helyet, ahol elrejtőzhetne.

¹⁰⁷ Villányi Sz.: Győr város helyrajza stb. c. munkája 55—56. old. idéz a jelentésből, amely a Magy. Tud. Akad. kéziratárának „Győr vár oklevéltára” csoportjában található.

¹⁰⁸ Bél Mátyás Győrre vonatkozó leírása az esztergomi érseki könyvtárban található. Idéz belőle Villányi Sz.: Győr város helyrajza stb. c. művében a 80. old.

A várból Újváros felé a szigetnél két híd vezet a Rába két ágán, az előbb említett malomárkokon is híd vezet át.

A várt a várárok körül vizenyős rét övezi. A Rábca még a régi irányában folyik és elválasztja Szigetet Újvárostól.

A vidéki főutak a mai irányukban haladnak. Bécs felől a mai Kossuth Lajos-utcának megfelelő útvonalon jutunk a várba, azon végighaladva és a vár déli oldalán levő Fehérvári kapun kimenve, a várárkon kívül ível az út a mai Budai-út irányába és megy Buda felé.

A Veszpréembe-menő út is a mai irányában, a Wennesz Jenő-utcának megfelelő úton ment már akkor is — és a mai irányában ment a pápai és fehérvári országút is.

A Duna, Rába és Rábca mellékén mindenütt széles, mocsaras ártér vonul. Csak a Rábát és kisebb mértékben a Rábcat kísérik fűzések, majdnem a várfalakig. A Nádorváros területén végigfolyó Pándzsacseret és egy másik kisebb patakot, amely a mai Erzsébetligeten folyik át és nagy észak-, északkeleti kanyarulattal a Dunába tart — szintén mocsaras rét-sáv kíséri.

Település szempontjából a Belváros utcái ugyanolyan irányba mentek, mint ma. Újvárosban a hidakon átmenve a református, majd katolikus templomot tünteti fel a térkép. A Rába és az akkori Rábca között több háztömb elég nagy telepet mutat — a beépített terület nagysága vetekszik a várterület nagyságával. A házak után érdekes egyéni módon nagy sátrakat rajzol a térképet készítő, a sátor mellett pipázó cigányok, lakat, kulcs, fogó, gereblye látható a térképen. Ez az akkori „cigány lapos” pontosan a mai „cigány lapos” helyén van, a kovácmesterséget űző cigányok ebben a korban települhettek ide, mert előbb semmiféle említést nem találunk róluk.

Különben az egész Újváros területe a házak és a „cigány lapon” kívül mocsaras, nedves terület, csak távolabb, nyugatabbra van szántó föld. A bécsi utat messze kíséri ez a mocsaras terület. Éppen ezért — mint a II. József-császár-kori katonai felvétel Coll. VIII. Sect. 12. lapján látjuk, ez az útvonal a várostól jó hosszú darabon töltésen ment.

Nádorvárosban a mai Kálvária-út és Wennesz Jenő-utcának megfelelő utak a fő települési helyek, köztük szántó föld terült el egészen a legújabb időkig. Az utcák természetesen csak a városhoz közel vannak beépítve, de a Kálvária-út már ekkor a Kálvária dombig kiépült és megépült vele párhuzamosan a Zöldfa-utca is. A Pásztor és Lóvonat-utca környéke is beépült már ekkor.

Szabadhegyen a Veszprémi-út mellett 8, a mai Városranézó-sze-

szempontból igen előnyös. Nádorvárost nyugatról a soproni vasút pályateste, keletről a Gráb stb. gyártelepek zárják le. A terjeszkedés iránya délnyugat és délkelet felé nyitott, mert délről a temető zárja le széles sávban a terjeszkedés lehetőségét.

Újvárosban a főútvonal a Kossuth Lajos-utca, amely a bécsi országútnak is az útteste. Vele párhuzamosan Ék-DNy irányban a Rábafolyásirányát követve a Bálint Mihály-utca és a Rába partján a Rába-utca vonul, az utóbbi egysoros utca, a másik sorát a Rába töltése alkotja. Ugyanilyen egysoros utca van a Kossuth Lajos-uttól Sziget felé eső részen is, ez a Bercsényi-ligetre nyíló utcator.

Ma Sziget és Újváros között a Bercsényi-liget hosszan elnyúló sávja, majd ennek nyugati folytatásában az a mély terület alkotja a határt, amelyen a GyAC-sporttelep és a Komló-kert áll. Ez a majdnem derékszögben meghajló ívű mély terület volt a Rábca régi ága, amelyet csak 1907-ben tömtek be. A mélyenfekvő, szárazzá vált folyómeder kiválóan alkalmas volt parkok létesítésére, amit az ügyes városrendezés ki is használt.

Ez a régi Rábca-ág és a Rába Újváros északkeleti felét igen összeszorította, ezért olyan hosszúak az utcái. A Rába-ág merőleges északnyugat felé való ívelésénél azonban kiszélesedik ez a terület, itt van Győrnek ma a legelmaradottabb része, ahol még javarészen földművelő lakosság és kovácmesterséget űző cigányok laknak.

A Bercsényi-ligeten túl Sziget területén járunk. Sziget csak 1905 január 1-én kapcsolódott Győrhöz, addig különálló községi szervezete volt. Ennek hatása látszik meg a városrészen még ma is. Központ a Simor-tér a templommal, iskolával stb., ide futnak össze az útvonalak legnagyobb részben. A városrész zeg-zugos utcái (Kigyó-utca még a nevében is mutatja) nem ívelnek tervszerűen a központot jelentő Belvárosba, hanem attól majdnem függetlenül alakultak ki. Igazi sziget ez, aminthogy sziget is volt a legújabb időkig (1907). Főútvonala, amely a Rábca híddal már 1907 előtt is bekapcsolódott a belvárosi utcákba a Hid-, Trefort-, Szarvas-utca nevekkel jelölt, tulajdonképpen egy útvonal. A Hid-utcánál állt 1907-ig a Rábcan átmenő vashíd és az ezen átmenő forgalom tette ezt az utcát főútvonallá. Ma ennek a Rábcanál levő végén van az átszállított vashíd, amelyen a Rábcan-túli kis vidék (egyedül Pinnyéd) Győrhöz kapcsolódik és ennek forgalmát vezeti ez a három névvel bíró egy utca a Belvárosba.

Révfa lu ugyanakkor csatlakozott Győrhöz, amikor Sziget. Itt ma a főútóér az új vashíd folytatását képező Rónai Jácint-utca, de ez csak a legújabb években lett jelentős forgalmúvá. 1928 előtt csak egy

Belváros népessége.¹³³ Lassúbb csökkenést mutat Újváros és Sziget is, míg Szabadhegy ennek megfordítottját — egyenletes, lassú emelkedést. Újváros és Sziget népességének csökkenése természetes folyamata e két terület rossz lakásviszonyainak, a régi összeszorított, alacsony fekvésű házakból (különösen Sziget !), aki csak teheti, igyekszik Nádorváros új házaiba átköltözni. A gyártelepek a város keleti részén vannak, nagy távolságra Újvárostól és Szigettől. E városrészek lakói így igyekeznek a távolságot kiküszöbölni, megrövidíteni. Ezért van az hogy e területek lakossága nem növekedést, hanem csökkenést mutat, az innen elvándorló lakosság is Nádorváros lakosságát szaporítja. Szabadhegy a mezőgazdasági alapokon fejlődő falu lassú ütemű gyarapodását mutatja. Hasonlót kellene Révfalunak is mutatni, különösen, hogy az új vashíd megépítése óta több modern bérház épül itt a hídfő közelében. 1930-ban még nem mutatkozott ennek hatása, ekkor inkább a Bácsára és szomszédos falvakra való kitelepülés fogyasztó hatása érvényült. De most az épített bérházak és családi házak ezt a csökkenő tendenciát megállítják. Az új vashíd megépülésével ugyanis ez a városrész szerves kapcsolatba jutva a várossal, annak Nádorváros mellett legfejődésképesebb része lett.

Érdekes képet mutat a vallások követőinek kerületenkénti megoszlása. A vallásfelekezetek megoszlása kerületenként 1930-ban :

	Összes lakosság	Róm. kath.		Református		Ág. evang.		Zsidó	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
I. Belváros	11963	7779	65·0	537	4·5	843	7·1	2751	23·0
II. Újváros	8808	6331	71·9	434	4·9	1459	16·0	568	6·5
III. Nádorváros	12454	9818	78·9	677	5·4	1233	9·9	669	5·4
IV. Szabadhegy	3215	2363	73·5	422	13·1	416	13·0	7	0·2
Va. Sziget	5424	3849	70·9	168	3·1	293	5·4	1106	20·4
Vb. Révfa	3883	3246	83·6	154	4·0	367	9·5	107	2·7
VI. Gyárváros	4139	3442	83·2	216	5·2	280	6·8	168	4·1
Külterület	995	779	78·3	61	6·1	123	12·4	5	0·5

A táblázatból kitűnik, hogy a róm. kath. arányszám legkisebb a Belvárosban, ahol 65·0%. Viszont a zsidók arányszáma itt igen ma-

¹³³ Belváros lakosságának 16813 főről 11963 főre való leesése 1200-30 között onnan van, hogy Gyárváros 1930-ban önálló városrész lett. De Gyárváros lakosainak hozzászámításával is csak 16102 lakost kapunk 1930-ra, tehát kevesebbet mint amennyi 1920-ban volt.

gas, 23%-ra szökik fel, ami az üzleti élet Belvárosba való koncentrálsának függvénye. Igen erős arányszámot mutat a zsidóság javára még Sziget is (20·4%), ezt a városrészt a győriek mint a zsidóság főfészkrét tekintik, pedig — mint látjuk — a Belvárosban még erősebb arányszámmal rendelkeznek. A zsidóság Szigetben való nagy száma maradványa a régi kor ghettojának, amely itt Szigetben állott. Mint üzletlehetőségeket nem nyújtó városrészben — feltűnő kevesen vannak a zsidók Szabadhegyen (0·2%) és a külterületen. Érdekes, hogy a katolikusok mégsem itt érik el arányszámuk maximumát, hanem Révfaluban (33·6%) és Gyárvárosban (83·2%). De a többi városrészekben is 70·0%-on felül van az arányszámuk, kivéve az említett Belvárost.

A protestánsok legnagyobb arányszámukat Szabadhegyen érik el, itt mindkét felekezetük eléri a 13%-os arányszámot. Az ág. evangélikusok Újvárosban a legerősebbek, itt 16·0% az arányszámuk. Újvárosban való elhelyezkedésük maradványa még a régi berendezkedésnek, amikor a vár területéről kitiltatván, előbb Pataházán, aztán Újváros területén telepednek meg és itt építik fel templomukat is.

Különös jelenség, hogy az állandó belső vándorlások alatt bár a lakosság cserélődik, a vallási jelleg mégis megmarad. A régi győriek mindig Szigetet tekintették és tekintik mint zsidó városrészt, Szabadhegyet mint protestáns kerületet, Újvárost meg mint evangélikus kerületet emlegetik.

e) *Népsűrűség.* Győr város 54 km² területén 50881 lakos él 1930-ban. A népsűrűség tehát km²-ként 934·3. Ha ezt a népsűrűséget összehasonlítjuk a 10 vidéki törvényhatósági városunkkal, akkor látjuk, hogy egyedül Miskolc múlja felül népsűrűség tekintetében városunkat (1152·2). Közvetlenül Győr után Pécs következik 892·6-os népsűrűséggel, többi városunk azonban jóval elmarad Győr népsűrűsége mögött. (Debrecen 122·6, Szeged 165·5 stb.) Ez a nagy népsűrűség főként ipar-kereskedelemből élő népességére mutat.

A kerületenkénti népsűrűség 1930-ban :

	I. Belváros	II. Újváros	III. Nádorváros	IV. Szabadhegy	Va. Sziget	Vb. Révfalu	VI. Gyárváros	Kül. ter.
Lakos	11963	8808	12454	3215	5424	3883	4139	995
Terület km ²	1·51	1·68	2·78	1·93	1·04	1·85	4·92	39·08
Népsűrűség	7222	5242	4479	1665	5216	2098	841	25

„Az épületek” című fejezetben láttuk az egy házra eső lakosság arányszámait. Ezek összehasonlítva a népsűrűséggel, teljesen egyező

szen 1928-ig ez volt az összekötő kapocs Szigetköz és Győr között. Ekkor épült meg az új modern vashíd egymillió pengő költséggel, amely korszerű összeköttetést létesített egyrészt a Belváros és Révfalu, másrészt a Duna jobb parti és szigetközi területekkel.¹³⁸ Hogy azonban a ma is fennálló régi fahíd mennyire jelentős volt a Szigetköz lakói számára, mutatja az a megfigyelt tény, hogy a vidékről jövő kocsik nagy része még mindig ezt a hidat használja és nagy kerülővel jut a városba.

A Rábán ma két helyen vezet át híd Újváros területére. Az Erzsébet-térről a Rába alkotta kis szigetnél van az egyik átkelő hely, a másik pedig a Munkácsy-út folytatásában az újvárosi Petőfi-térre vezet. A sétatéri kis szigetnél a Rába két ága fölött vezet át két híd, mindkettő 1894-ben épült. A Munkácsy-úti vashíd helyén régebben is vashíd állt, de keskenysége és csak egyoldalas gyalogjárója a mai kor igényeinek nem felelt meg. Ezért építették helyébe 1934-ben a mai egészen modern hidat, amelynek különös nevezetességet ad, hogy az egész szerkezete hegesztéssel van összeállítva — jelenleg Európa leg-hosszabb hegesztett hídja ez. Ezen a hídon vezetik át a Bécs—Budapest közötti forgalmat — ezáltal egyrészt tehermentesítik a sétatéri kis hidat, másrészt az átfutó forgalmat kikapcsolják az amugy is igen forgalmas és zsúfolt Belvárosból és a Vilmos császár-út nyílegyenes útjára irányítják.

A beépített területtől távolabb vezet a Rábán át a vasúti híd, amelyen a Bécs és Sopron felé futó vonatok átjutnak a Rábán túli területre.

A Rábcán — míg az a mai Bercsényi-liget helyén folyt (1907-ig) — a mai Hid-utcánál állt egy vashíd. A Rábca-ág elvezetése után ezt a hidat egészben szállították át a Rábca új medre fölé és ma a győrszigeti Szarvas-utca folytatásaként viszi át az utat a Rábcán túlra és összekapcsolja e területet Győrrel.

Eppen ilyen elválasztó vonal a városrészek között a vasúti pályatest, ahol a vágányok nagy száma fut egymás mellett és a vasúti raktárépületek, állomásépület nagy területet foglalnak el. Ezen az elválasztó sávon a Baross Gábor nevérol (az ő idejében épült) elnevezett vashíd ível át. Ezen bonyolódik le a Veszprém felé menő forgalom egészben és a Pápa felé vezető út forgalmának egy része. A híd

¹³⁸ E vashíd helyén 1904 óta gyalogjáróknak fahíd állt. 1904 előtt pedig ideiglenes jellegű hajóhid vezetett át Révfaluba, amely hajóhidat Révfalu község tartotta fenn; téli időben szétszedték. Ilyenkor a Duna jegén, vagy csónakon keltek át a Dunán.